ئاکار و ئایین … ئاراس سەعید

ئەوانەیی دەڵێن: ئەخلاق (مۆڕاڵ)ی تاک لەنێو ئایینەکاندا تووشی لەرزۆکی بوون دەبێت هیچکات لە مۆڕاڵ تێنەگەشتوون، بەڵکو ئایین بابەتێکی کۆمەڵایەتییە لەدەروونی مرۆڤدا مۆڕاڵ دەستەبەردەکات.
هەرچەندە مۆڕاڵ بابەتێکی مەعریفییە، بەڵام میتۆد و تیۆرەکانی مۆڕاڵ، بەرهەمی هۆشیاریی کۆمەڵایەتین، مۆڕاڵ ناکرێت وەکو تیۆرێکی ئەبسکرات، تەنها خەسڵەتی نوخبەیەکی باڵابن، کەسانێکی زۆر لە بواری پراکتیکدا، لۆژیکی تایبەت و مۆڕاڵی جۆراوجۆر وەکو کردەیەک لە دەرەوەی خۆیاندا ئەنجام دەدەن.

ئەگەر مۆڕاڵ وەکو یاسایەک، یاخود ڕێکەوتنێکی کۆمەڵایەتی بێت لەسەر کۆمەڵێک ئیتک و مۆڕاڵی دەستەجەمعی. کە مۆڕاڵی ئامانجی، ئامانجگەرایی لیبڕاڵیزم و مۆڕاڵی ئەرکگەرایی کانت، وەکو دوو تیۆری کۆمەڵێکی هەریەک بەشیوازێک گوزارشت لە مۆڕاڵ دەکات. ئەگەر هەریەک لەو دوو قوتابخانەیە، وەکو واجبێکی ڕەها و سەپێنەر مامەڵە لەگەڵ کۆیی مرۆڤایەتیدا بکەن، ئەوا ئایینیش جۆرێکە لەیاسا و پابەندبوون بە کۆمەڵێک ئایدیا و کردەیی ڕێگەپێدراو سزا چێشتن بە هەرشتێکی ناجۆر. ڕەنگە مۆڕاڵی ئایینەکان. جۆرێک بێت لە حوکمێکی تۆتالیتاریزم و قەدەغەکردنی ئازادیی مرۆق بێت، لە زیادەڕۆیی کردنی حەرام و حەڵاڵ و دەستوەردانە نیو هەموو ڕەهەندە تایبەتییەکانی مرۆڤەوە.

مۆڕاڵی بودایزم و سوکراتیش، چەشنێکە لە مۆڕاڵی ناوەوەگەرایی، واتا تاک، جودا لە بەرکەوتن و پەیڕەوکردنی ئەخلاقی دەستەجەمعی، بە شێوەیەکی شهودی، لەناوەوەی خۆیدا، منێک دروستدەکات. منێک مەحکوم و لێکۆڵینەوە لە خودی من دەکات، تا دەگەین بە سەنتڕاڵێک لەنێوان دوو مندا، منێکی دەرەوەیی خۆم و منێکی شهودی، ناوەوەیی لێرەدا، چەمکی ویژدان دروستدەبێت. ویژدان وەکو باڵاترین ئۆرگانی مرۆق بڕیاڕ لەسەر کردە و بیرکردنەوەکانی تاک دەدات.

بەڕوونکردنەوەیی بابەتەکە، من وەکو کەسێکی مۆڕاڵی، کە ناتوانم بکەومە ژێر کاریگەریی و لە ڕێگەی سۆزەوە بڕیار بدەم، دەمەوێ خودی بابەتەکە بەشێوەیەکی واقیعی بکەمە ژێر لێکۆڵینەوەوە نەک وەکو داکۆکی کاری ئایین و ئەنتییەکی ئایینی.
بابەتەکە لە سەنگەیەکی ئایینییەوە ناخەینە ژێر پرسیارەوە، بەڵکو خودی خودا، وەکو باڵاترین هێز لەسەروی ئەقڵ و سروشتی کەسی

ئاینیەوە. کاتێک کۆمەڵێک وابەستەیی مۆڕاڵێکی دەستەجەمعی دەبن، بەناچاری ژیردەستەی کۆمەڵێک بکەو مەکەی ئەو یاسایانە دەبن. ل□ بەرامبەریشدا کەسێکی خاوەن ئیتک و ئەخلاقی ناوەکی و تاک، وابەستەیی ئەو ئەخلاقەیی خۆیەتی. خودی پرسیارەکە لێرەوە دەست پێ دەکات ئایا کەسانێک خودان هیچکام لەو ڕێسا و یاسا مۆڕاڵیانە نین، چ شتێک وایان لێ دەکات ب□ ئەخلاق بن؟

دۆستۆڤیسکی دەڵێت؛ ئەگەر خودا نەدەبوو، هەموو شتێک ڕێگە پێدراو دەبوو.

نەبونی خودایەک وەکو هێزێکی باڵاو، بکەری و سەپێنەری کۆمەڵێک یاسای سەپاوی ڕەها، وەکو چەمکی سزاو ئومێد، چ شتێک وا لەمرۆڤێکی بەڕبەڕی و ناهۆشیار پابەند نەبووی هیچ چەشنێک لە ئیتک و ئەخلاق دەکات کە ب□ ئەخلاق بێت. لەکاتێکدا، خودی ئەخلاق پڕۆسەیی مەعریفیە، زانینە، کەسێک نەزان بێت بەرامبەر کۆمەڵێک کردە کە ئەنجامی ئەدات، تووشی زۆرترین نەزانی دەبێت. ئەوە بوونی خودایەکە، وەکو هێزێکی تۆقێنەر و پاداشت دەرەوە، فاکتەری باشبوونی مرۆڤە یەکتاپەرستەکانە. هەرچەندە باشبوون بەرهەمی بیرکردنەوە و ناسینی خودە، باشبوونی کەسێتی ئایینی، جۆرێکە لە بەزۆر باشکراو.

نیچە وتەنی؛ خودا مرد، ئێمە خۆمان کوشتمان. مەبەستی نیچە لەکوشتنی خودایەکی باڵا و کەماڵ نیە. بەڵکو خوێندنەوەیەکی فەلسەفیە بۆ پێشکەوتنەکانی مرۆڤ، کاتێک مرۆڤ لەهەوڵی جوداکردنەوەی بکەرە لە بار□ت، واتا دابڕانی مرۆڤ لە سروشت و دەستبەسەراگرتنی سروشت لەڕیگەی زانستی ئەزمونییەوە. شتێک بە ناوی خودا بوونی نامێنێت. نیچە وەکو بیرکەرەوەیەکی زیتەڵە هۆشداری ئەدات لەدوایی مردنی خوداوە، نیلهیزم و پوچیتی دروستدەبێت، بەم شێوە پوچیەی ئێستا بەرۆکی مرۆڤایەتی گرتووە.

ئاراس سەعید